

BOGDAN KOŚCIK

*Bezrobocie na obszarach wiejskich
w środkowo-wschodnim regionie Polski*

Unemployment in the Rural Areas of the Central-Eastern Region of Poland

Wprowadzane od kilku lat do gospodarki polskiej mechanizmy rynkowe spowodowały radykalne zmiany w dotychczasowych procesach gospodarczych i społecznych. Dotknęły one również rolnictwo i gospodarkę wiejską. Być może najbardziej widoczne, a na pewno dotkliwie odczuwalne są zmiany, jakie zaszły na wiejskim rynku pracy, tj. powstanie i szybkie nasilanie się zjawiska bezrobocia.

Przejście do gospodarki rynkowej, uwolnienie cen, otwarcie granic dla importu – wszystko to obnażyło słabość gospodarki narodowej, w tym również chłopskiego rolnictwa (6, 7). Zdaniem Konarskiego i Moskala szybkie zmiany, jakie zachodzą obecnie na wsi pod wpływem rynkowego kierunku gospodarki, dotyczą w znacznej mierze gospodarstwa rodzinne. Obok nie spotykanego w przeszłości zjawiska, jakim jest bariera popytu na płody rolne, szczególnie dotkliwy dla tego typu gospodarstw jest brak pracy poza rolnictwem i narastające bezrobocie (4).

W warunkach polskich zróżnicowane przestrzenie bezrobocia są zjawiskiem współwystępującym z wysokim udziałem zatrudnionych w rolnictwie i strukturą agrarną z przewagą małych gospodarstw rolnych. A zatem mamy do czynienia dodatkowo z ukrytym bezrobociem w rolnictwie, wynikającym ze struktury agrarnej (8).

Bezrobocie agrarne jest formą bezrobocia ukrytego, a więc dotyczy ludzi nie ujętych w statystykach, ponieważ są oni zatrudnieni w niepełnym wymiarze czasu pracy, mimo wyrażenia gotowości do pracy w pełnym wymiarze lub też pracują na stanowiskach nie wymagających posiadanych przez nich kwalifikacji, albo też zostali zniechęceni do poszukiwania pracy po długim okresie prób jej podjęcia (5).

W warunkach rozdrobnienia struktury obszarowej gospodarstw rolnych jednym z głównych sposobów likwidacji nadwyżek siły roboczej w rolnictwie i zabezpieczenia odpowiedniego poziomu dochodów ludności rolniczej jest praca poza gospodarstwem (1).

Według Zegara w 1992 roku bezrobotni stanowili 13,6% ogółu czynnych zawodowo. Do tego trzeba dodać drugie tyle bezrobotnych „utajonych”, z których znaczna część koncentruje się na wsi i w rolnictwie. Rolnictwo stanowi pewnego rodzaju „przechowalnię” siły roboczej. Oznacza to zablokowanie przemian struktury agrarnej, a zatem i możliwości poprawy zarówno efektywności produkcji rolniczej, jak i dochodów rolniczych, przy niewykorzystaniu znaczących zasobów siły roboczej rządu 1,5 mln osób (1).

Ostatnie lata niewątpliwie przyniosły wzrost ukrytego bezrobocia. Zdaniem Szemberga (10), odsetek gospodarstw rolnych, w których występowały osoby mogące opuścić gospodarstwo bądź podjąć pracę poza gospodarstwem bez uszczerbku dla jego funkcjonowania, zwiększył się z 12% w 1988 roku do 21% w 1992 roku, przy jednoczesnym zmniejszeniu się odsetka gospodarstw odczuwających brak siły roboczej z 14 do 9%.

W indywidualnym rolnictwie jawne bezrobocie w zasadzie nie występuje. Ustawa wyraźnie określa, iż za bezrobotnego nie może być uznana osoba (ani jej współmałżonek) będąca właścicielem lub posiadaczem gospodarstwa rolnego o powierzchni użytków rolnych powyżej 2 ha przeliczeniowych (do niedawna 1 ha). W strukturze zarejestrowanych bezrobotnych osoby posiadające gospodarstwo rolne stanowiły zaledwie 0,2% ogółu.

Bardzo duże bezrobocie jest wśród dwuzawodowców. Oni to z reguły tracili pracę w pierwszej kolejności, bowiem powszechna była motywacja, iż nawet po zwolnieniu z pracy nie pozostaną bez środków do życia.

Pozostałą ludność wiejską stanowią utrzymujący się z pracy najmniej poza rolnictwem w zakładach zlokalizowanych głównie w mieście. Status bezrobotnego w ich przypadku jest podobny do odpowiednich grup pracowniczych ludności miejskiej.

W najbliższym czasie należy liczyć się ze zwiększonym zainteresowaniem pracą na wsi, ale poza rolnictwem. Zdaniem Ignara (3), do podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej najbardziej chętni będą chłopcy – robotnicy. Szczególnie pożądanym kierunkiem działalności nowych firm powstających na wsi jest przetwórstwo produktów rolnych oraz usługi produkcyjne dla rolnictwa i usługi bytowe dla ludności wiejskiej.

Tworzenie nowych miejsc pracy poza rolnictwem na obszarach wiejskich jest również zgodne z koncepcją ich wielofunkcyjnego rozwoju. Wieś przestaje być bowiem postrzegana jedynie w swej tradycyjnej roli, polegającej na produkcji żywności, a staje się również miejscem wypoczynku i działalności produkcyjno-usługowej (2).

Zwiększenie zatrudnienia pozarolniczego na wsi, zwiększa możliwość wyboru pracy. Jej różnorodność spowoduje nie tylko zwiększenie dochodów ludności wiejskiej, ale także wzrost atrakcyjności wsi jako miejsca życia i pracy.

Jednym z kierunków rozwoju przedsiębiorczości wiejskiej jest agroturystyka. Opiera się ona na indywidualnych, a także lokalnych inicjatywach tworzenia małych przedsiębiorstw i daje zatrudnienie przede wszystkim osobom związanym z rolnictwem.

Przekształcenie rodzinnych gospodarstw rolniczych w gospodarstwa wielofunkcyjne stanowi istotny, ale nie wystarczający warunek poprawy ich kondycji ekonomicznej. Konieczne jest sprzężenie tego procesu z odblokowaniem ogromnych nadwyżek siły roboczej i przesunięcie jej do pracy poza rolnictwem.

Podstawową drogą rozwiązania tego problemu jest uprzemysłowienie i urbanizacja wsi w taki sposób, aby nabrała ona wielofunkcyjnego charakteru, stwarzając mieszkańcom możliwości zatrudnienia w przemyśle, usługach, handlu i innych dziedzinach gospodarki (2).

Rozwój otoczenia rolnictwa oraz przedsięwzięć nie związanych bezpośrednio z produkcją rolną, a ulokowanych na wsi przyczynia się do zmniejszenia bezrobocia jawnego i ukrytego.

Frenkel i Rosner uważają, że konkurencje o miejskie miejsca pracy statystycznie wygrywają mieszkańcy miast. Ponadto chłonność miejskich rynków pracy jest niewielka, a na miejsca pracy w mieście czekają przede wszystkim miejscy bezrobotni (2).

Według stanu na dzień 31 grudnia 1996 roku ogółem w Polsce zarejestrowano 2359,5 tys. bezrobotnych. W województwie zamojskim w tym czasie było 33 914 osób bez pracy, przy czym na wsi aż 21 972, a w województwie kieleckim 91 700 osób (9, 11).

CEL I METODYKA BADAŃ

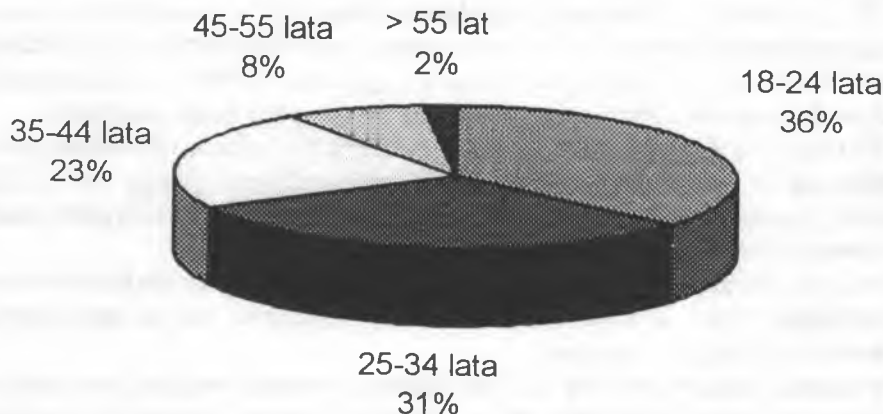
Celem przeprowadzonych badań ankietowych było przeanalizowanie sytuacji i postaw bezrobotnych mieszkających na obszarach wiejskich wschodniej i środkowej części Polski.

Badania przeprowadzono w gminach: Zamość, Hrubieszów i Strawczyn. Łącznie przeprowadzono 176 ankiet, co stanowi 0,14% ogółu zarejestrowanych na tych terenach bezrobotnych. Doboru respondentów dokonano w sposób celowo-losowy. Celowo wybierano miejsce zamieszkania, płeć i wiek. W ramach tych grup dokonywano losowania respondentów.

Struktura wiekowa, płci i terytorialna ankietowanych osób zbliżona była do struktury osób zarejestrowanych w urzędach pracy. Z uwagi na fakt, że w większości przypadków nie było różnic pomiędzy w/w regionami w opracowaniu podano wyniki średnie.

WYNIKI

W próbie znalazło się 58% kobiet i 42% mężczyzn. Większość respondentów stanowiły osoby młode w wieku 18-34 lata (67%). Natomiast udział osób powyżej 34 lat wynosił 33% ankietowanych, w tym dominującą grupę stanowili bezrobotni w przedziale wiekowym od 35 do 44 lat (ryc. 1).

Ryc. 1. Struktura wieku ankietowanych bezrobotnych
Age structure of the surveyed unemployed

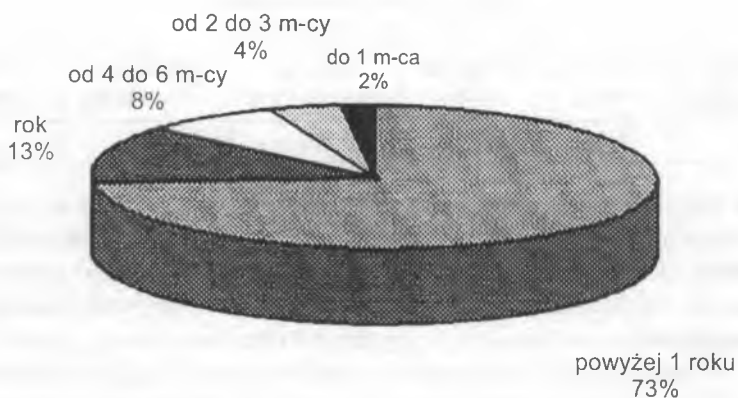
Ankietowani posiadają najczęściej wykształcenie zasadnicze zawodowe (47%) oraz podstawowe i niepełne podstawowe (30%). Pozostali respondenci legitymują się wykształceniem średnim (20%) oraz niepełnym wyższym i pomaturalnym (1,4%) oraz wyższym (1,6%). Respondenci reprezentują całą gamę różnych zawodów wyuczonych, z których większość to zawody nierolnicze. Ankietowani najczęściej posiadają następujące wyuczone zawody: ślusarze, mechanicy maszyn i urządzeń, krawcy, sprzedawcy, kucharze, murarze, malarze budowlani oraz kierowcy samochodów ciężarowych. Zawód rolniczy wyuczony posiada niewielka liczba respondentów.

Duża część (75%) bezrobotnych zamieszkałych na wsi oprócz wyuczonego zawodu nie posiada żadnych dodatkowych kwalifikacji lub umiejętności, które pozwoliłyby zarobkować. Dlatego też 95% nie podejmuje żadnych prac dorywczych. Natomiast pozostała część ankietowanych zdobyła dodatkowe kwalifikacje. Najczęściej osoby te przyuczyły się do zawodu sprzedawcy (18%). Pokażna grupa (32%) zdobyła uprawnienia do prowadzenia pojazdów.

Zawody reprezentowane przez ankietowanych i posiadane przez nich dodatkowe kwalifikacje oraz umiejętności wskazują na to, że większość z nich ma przygotowanie do pracy w sektorze pozarolniczym. Nie znajdują oni jednak

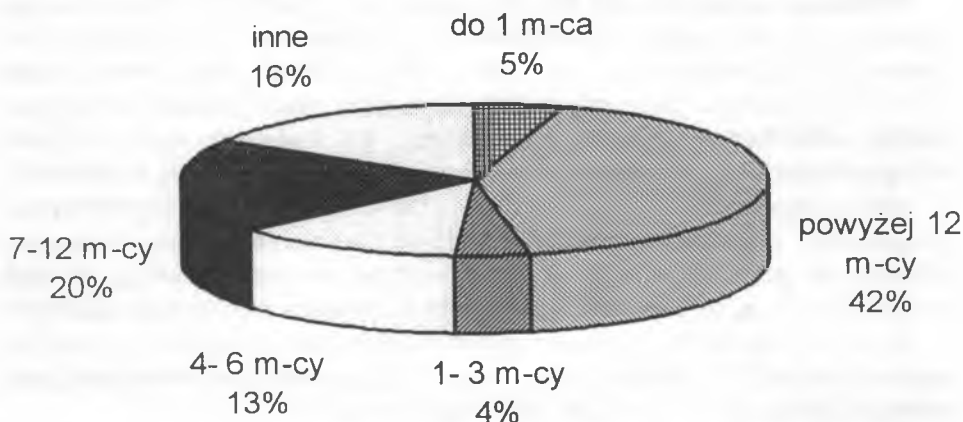
tu zatrudnienia. Świadczy to o słabo rozwiniętej pozarolniczej działalności gospodarczej na terenach wiejskich środkowej i wschodniej Polski.

Wśród ankietowanych przeważają osoby długotrwale bezrobotne, tj. powyżej 1 roku, które stanowią 73% wszystkich badanych. Natomiast najmniej osób spośród badanych posiada krótki staż bezrobocia, czyli do 1 miesiąca (ryc. 2).

Ryc. 2. Staż bezrobocia respondentów
The period of unemployment of the respondents

Duża część ankietowanych (42%) poszukuje pracy powyżej 12 miesięcy, przy czym najwięcej od 7 do 12 miesięcy. Najmniej zaś w czasie od 1 do 3 miesięcy po zwolnieniu z pracy (rys. 3).

Ryc. 3. Czas poszukiwania pracy przez respondentów
The period of looking for a job among the respondents

Dla większości respondentów przyczyną utraty pracy było wygaśnięcie umowy o pracę na czas określony (38%). Rzadziej na własną prośbę (25%) oraz na skutek redukcji etatów w zakładzie pracy (24%). Natomiast dla pozostałych ankietowanych odejście z pracy było najczęściej związane z sytuacją rodzinną oraz innymi przyczynami (tab. 1).

Tab. 1. Przyczyny utraty pracy
Causes for losing a job

Wygaśnięcie umowy o pracę	Na własną prośbę	Redukcja etatów	Sytuacja rodzinna i inne	Likwidacja zakładu pracy	Brak odpowiedzi
38%	25%	24%	8%	4%	1%

Okres wypowiedzenia pracy dla 28% osób wynosił 1 miesiąc, a dla 25% ankietowanych od 1 do 3 miesięcy. Zaledwie 12% respondentów miało 6-miesięczny okres wypowiedzenia. Większość z nich miała zbyt krótki czas na znalezienie pracy. Ponad 90% bezrobotnych liczyło się ze zwolnieniem z pracy. 36% respondentów zwolnienie z pracy przyjęło bez specjalnych przeżyć. Jednak 1/3 bezrobotnych utratę pracy przeżyła bardzo ciężko. Trudno się temu dziwić, gdyż dla blisko połowy osób oznaczało to istotne pogorszenie sytuacji finansowej.

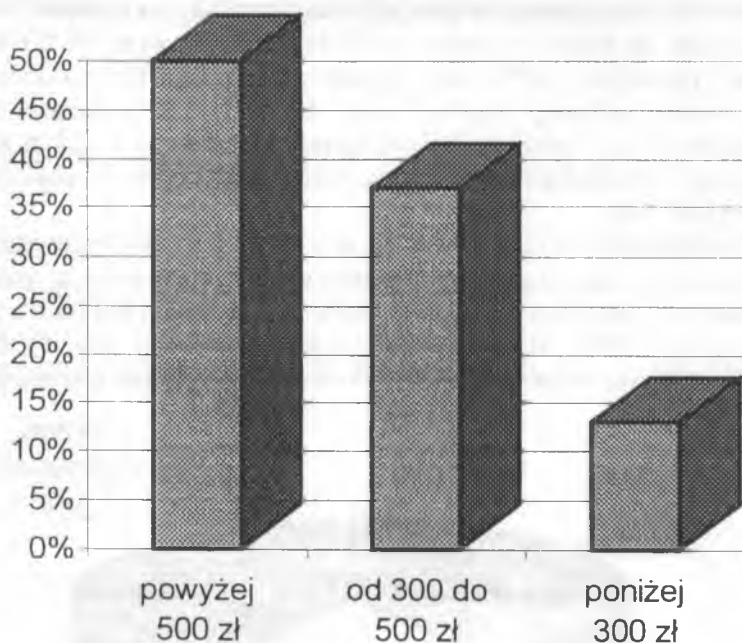
63% respondentów chciałoby wrócić do dawnej pracy, argumentując to najczęściej przyzwyczajeniem, dobrym wynagrodzeniem i satysfakcją, jaką im ona dawała. Natomiast 31% ankietowanych nie wyraża zainteresowania powrotem do dawnej pracy ze względu na konieczność dalekiego dojazdu, małe wynagrodzenie i złe warunki pracy. Pozostali nie mieli zdania w tej kwestii.

Większość badanych osób (81,4%) uważa, że w najbliższej okolicy miejsca zamieszkania nie można znaleźć pracy, przy czym do 5 km dojeżdżać jest gotowych 22% respondentów, do 15 km – 11%, do 20 km – 44% oraz do 30 km – 11%. Świadczy to o oczekiwaniach na miejsca pracy głównie na terenach niezbyt odległych od miejsca zamieszkania. 4% badanych osób uzależniło odległość dojazdu od wynagrodzenia lub też nie wypowiedziało się w tej kwestii.

(84%) respondentów szuka pracy poza biurem pracy, z tego najwięcej przez znajomych, z ogłoszeń w prasie i przez rodzinę. Dawne zakłady pracy są rzadziej odwiedzane przez bezrobotnych, choć znaczna ich część chciałaby do nich wrócić. Zdają oni sobie jednak sprawę o braku miejsc pracy w tych zakładach.

Spośród ankietowanych prawie połowa (48,5%) nie podjęłaby się pracy za stawkę niższą niż 500 zł miesięcznie. Tylko 13% gotowych jest podjąć pracę przy wynagrodzeniu niższym niż 300 zł miesięcznie (ryc. 4).

73% ankietowanych podjęłaby pracę tylko w pełnym wymiarze, a zaledwie 10% zgadza się na nieregularny czas pracy. 83% respondentów chciałoby pracować tylko na umowę o pracę. Dane te świadczą o dość dużych wymaganiach bezrobotnych co do warunków pracy.

Ryc. 4. Miesięczna stawka, za którą respondenci podjęliby pracę
A monthly amount of money for which the respondents would take up a job

Pracodawcy stawiali osobom dowiadującym się o pracę różne wymagania. Najczęściej chcieli zatrudniać osoby młode w wieku do 35 lat. Wśród umiejętności najbardziej pożądana była znajomość obsługi komputera, znajomość języków obcych i umiejętność księgowania. W wielu przypadkach od respondentów wymagano pewnego stażu pracy i praktyki, a także dyspozycyjności oraz odpowiedniej prezencji.

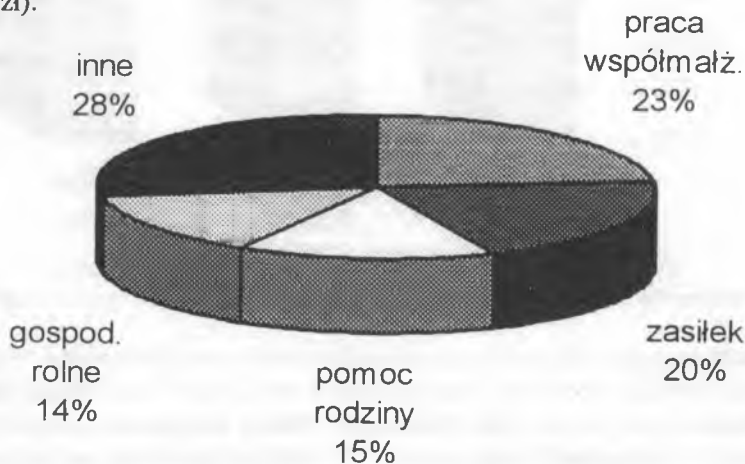
Wśród bezrobotnych tylko 24% myślało o rozpoczęciu prywatnej działalności gospodarczej (na własny rachunek), pod warunkiem, że zdobędą na to środki finansowe (np. w formie niskooprocentowanych kredytów). Najczęściej wymieniano działalność handlową, usługową, branżę budowlaną i stolarstwo.

Ponad dwie trzecie ankietowanych (76%), niezależnie od uwarunkowań, nie rozpoczęłyby żadnej działalności, argumentując swą decyzję brakiem środków finansowych, podeszłym wiekiem, dużym ryzykiem oraz brakiem odpowiednich kwalifikacji i praktyki. Dla tej grupy bezrobotnych jedynym wyjściem jest świadczenie pracy.

Prawie połowa badanych osób (45%) twierdzi, że w okolicy nie ma sprzyjających warunków dla rozpoczynania działalności na własny rachunek. Za największą przeszkodę uważają małe zaludnienie i niski poziom życia ludzi na wsi, a w związku z tym małe zyski z prowadzonej formy.

Najwięcej respondentów w obecnej sytuacji życiowej za najlepsze rozwiązanie uważa pracę na etacie w dużym zakładzie państwowym (46%) oraz pracę w firmie prywatnej (12%) lub wyjazd za granicę (12% ankietowanych). Zdecydowanie najmniej respondentów, bo jedynie 5% wyraża chęć przekwalifikowania się i podjęcia dalszej nauki. Świadczy to o niskiej aktywności bezrobotnych oczekujących, że ktoś stworzy miejsca pracy w zawodach, które mogą wykonywać.

Niskie przeciętne dochody na rodzinę w gospodarstwie domowym bezrobotnych wynikają z tego, że głównym źródłem utrzymania są zarobki współmałżonka i zasiłek dla bezrobotnych. Blisko 30% bezrobotnych korzysta z dochodów rodziny w tym 14% uzyskuje z gospodarstwa rolnego (ryc. 5). Miesięczny dochód jest różny i waha się w granicach od 180 do 1500 zł na rodzinę (najczęściej ok. 400 zł).

Ryc. 5. Źródła utrzymania respondentów
The maintenance sources of the respondents

Dla 44% respondentów wymienione dochody nie wystarczają na zaspokojenie podstawowych potrzeb. W przypadku 52% ankietowanych są to kwoty wystarczające na bieżące potrzeby, ale zaledwie 5% badanych osób udaje się coś z tej sumy odłożyć.

Dla 38% ankietowanych osób sytuacja materialna rodziny jest gorsza w porównaniu ze stanem sprzed dwu lat, a dla 26% dużo gorsza. 34% bezrobotnych swoją sytuację uważa jako podobną. Tylko dla 2% respondentów sytuacja materialna jest lepsza niż 2 lata temu.

Dla bezrobotnych zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych jest najpilniejszą sprawą. Niespodziewane dochody wydane byłyby przede wszystkim na remont domu (26%), zakup mieszkania (44%) oraz jego wyposażenie (8%). Reszta ankietowanych niespodziewane przychody przeznaczyłaby m.in. na podstawowe potrzeby i na podniesienie swego standardu życiowego (tab. 2).

Tab. 2. Struktura przeznaczenia niespodziewanych dochodów przez bezrobotnych
The structure of assigning unexpected incomes by the unemployed

Zakup mieszkania	Wyposażenie mieszkania	Remont domu	Podstawowe potrzeby	Podniesienie standardu życia	Inne
44%	8%	26%	10%	7%	5%

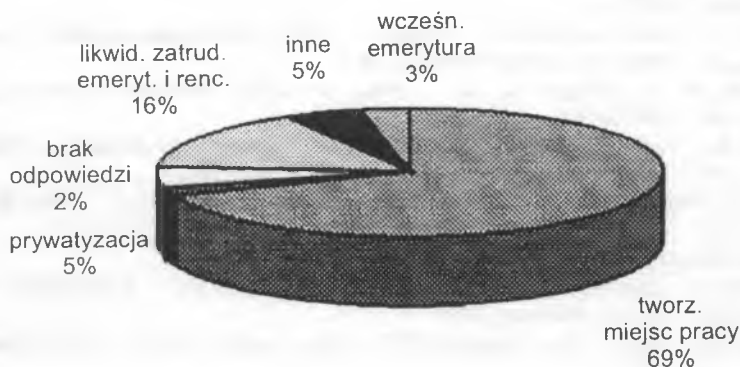
Ponad połowa bezrobotnych (60%), obecnie zajmuje się domem i dziećmi, 29% pomaga w gospodarstwie rolnym. Charakterystyczne jest, że 6% respondentów traktuje zaistniałą sytuację jako wypoczynek.

Do sukcesów życiowych 18% respondentów zalicza ukończenie szkoły, 10% budowę domu, 9% założenie rodziny. Aż 37% uważa, że nie ma żadnych sukcesów. Wymowna jest ta ostatnia odpowiedź w zestawieniu z faktem, że 55% badanych osób nie żałuje niczego w swoim życiu. Pozostali bezrobotni najczęściej żałują utraconej pracy (11%) oraz niepodjęcia dalszej nauki (9%). Koreponduje to z odpowiedzią na dalsze pytania dotyczące ich dzieci. Ankietowani chcieliby, aby ich dzieci w przyszłości zdobyły odpowiednie wykształcenie (62%) oraz znalazły dobrą pracę (35%) najlepiej nie związaną z rolnictwem.

Większość bezrobotnych jest apolityczna. 25% badanych osób nie interesuje się polityką, a 63% twierdzi, że żadne organizacje polityczne nie zyskują ich aprobaty.

74% respondentów uważa bezrobocie za poważny problem i zagrożenie dla danego regionu. Najczęściej za zaistniałą sytuację bezrobotni obwiniają niewłaściwą politykę rządu (64%).

Prawie dwie trzecie ankietowanych (69%) uważa, że zmniejszenie bezrobocia może nastąpić tylko w przypadku utworzenia nowych miejsc pracy. 16% respondentów proponuje zmniejszyć zatrudnienie emerytów i rencistów. Zaś pozostali za wyjście z tej sytuacji, uważają: prywatyzację oraz wcześniejsze przejścia na emeryturę (ryc. 6).

Ryc. 6. Wyniki badań ankietowych na temat sposobów zapobiegania bezrobociu
Results of surveys on the ways of preventing unemployment

PODSUMOWANIE

Wyniki własnych badań i analiz pozwalają wysnuć wniosek, że bezrobocie na wsi objęło przede wszystkim ludzi młodych oraz osoby o niskich kwalifikacjach. Spośród respondentów 62% stanowiły osoby w wieku do 34 lat, a więc w wieku największej aktywności zawodowej. Dwie trzecie przebadanych osób nie posiada średniego wykształcenia. Większa część ankietowanych bezrobotnych zamieszkałych na wsi oprócz wyuczonego zawodu nie posiada żadnych dodatkowych kwalifikacji lub umiejętności. Niski poziom wykształcenia oraz brak kwalifikacji zawodowych większości ankietowanych wpływają na ich trudną sytuację na rynku pracy. Popyt na pracę dla osób o niskich kwalifikacjach coraz bardziej zmniejsza się i w związku z tym ta grupa należy do najbardziej zagrożonych długotrwałym bezrobociem. O trudnościach w znalezieniu pracy świadczy fakt, że wśród ankietowanych przeważają osoby długotrwale bezrobotne, tj. powyżej 1 roku (45%). Najczęściej są to osoby powyżej 35 roku życia, a im wyższy przedział wiekowy respondentów, tym częściej są oni długotrwale bezrobotni. Ponadto na długość okresu bezrobocia ma wpływ wykształcenie i posiadany zawód.

Dane uzyskane w trakcie badań ankietowych, obok ich użyteczności praktycznej, np. dla urzędów pracy czy samorządów, mogą stanowić źródło analiz socjologicznych bezrobotnych ze środowisk wiejskich.

LITERATURA

1. Frenkel I., *Zmiany demograficzne ludności wiejskiej w Polsce. Elementy prognozy* (część II), „Wieś i Rolnictwo” 1995, nr 1.
2. Frenkel I., Rosner A., *Perspektywy przemian struktury zatrudnienia ludności wiejskiej*, „Wieś i Rolnictwo” 1998, nr 1.
3. Ignar M., *Bezrobocie na wsi w publikacjach, ekspertyzach i hipotezach*, „Wieś i Rolnictwo” 1992, nr 1.
4. Konarski H. S., Moskal S., *Wzrost gospodarczy, rozwój społeczny, przyszłość wsi*, „Wieś i Rolnictwo” 1993, nr 1.
5. Kotala A., *Drobne gospodarstwa rodzinne w Polsce południowo-wschodniej – zagrożenie bezrobociem*, „Wieś i Rolnictwo” 1994, nr 3/4.
6. Mirowski W., *Wyludnianie się wsi w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, „Wieś i Rolnictwo” 1994, nr 3/4.
7. Młonek K., *Tradycje badań bezrobocia w Polsce – zagadnienia metodologiczne*, „Wiadomości Statystyczne” 1992, nr 6.
8. Moskal S., *Drugi rozwój wsi i rolnictwa. Przyszłość wsi w Polsce południowej*, „Wieś i Rolnictwo” 1995, nr 1.
9. Rocznik Statystyczny, GUS 1997.
10. Szemberg A., *Ludność i praca w gospodarstwach rolnych*, seria „Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy” IERiGŻ, Warszawa 1993.
11. Wojewódzki Urząd Pracy w Zamościu 1997. Analiza i ocena sytuacji na wojewódzkim rynku pracy w 1996 roku.
12. Zegar J. S., *Polskie rolnictwo na drodze do EWG*, „Wieś i Państwo” 1992, nr 3.

SUMMARY

Between the years 1966-1998, 176 surveys were conducted among the unemployed living in the rural areas of the eastern and central parts of Poland.

The purpose of those studies was to analyze the situation and the attitudes of the unemployed people. Because in the majority of cases there were no differences between the two regions, the paper gives mean results.

The surveys showed that unemployment in the country comprised most of all young people with low qualifications. Unemployed people living in the country have no additional qualifications or skills except their basic job, which significantly affects the difficult situation on the labour market. The majority of the surveyed people suffer by long-term unemployment (the higher age of a respondent is, the more frequently he is unemployed). Older people find it harder to get a job, while education and the kind of job a given person has have an important effect on the length of the unemployment period.

